

Ongelijkheid in huwelijks- en samenlevingscontracten

Duurzame en intieme conjugale relaties (het weze een huwelijk, geregistreerd partnerschap, wettelijke samenwoning of feitelijke samenwoning), hebben altijd gevolgen op vermogensrechtelijk vlak, financieel en economisch. Zowel bij de aanvang van de relatie, als *'en cours de route'*, maar vooral op het einde van de relatie, zijn vragen over het vermogen van determinerend belang.

Door Alain Verbeke

De lakmoesproef is uiteraard het einde van de relatie door een breuk of (echt)scheiding. Het is op dat moment suprême dat blijkt hoe en in welke mate de partners vermogensrechtelijk gelijk worden behandeld. Voor gehuwden wordt dit juridisch geregeld door het huwelijksvermogensrecht en de regels over alimentatie. In Nederland gelden diezelfde regels ook voor geregistreerde partners.¹

Wettelijk stelsel

In Nederland is het wettelijk stelsel nog steeds een algehele gemeenschap van goederen, in België een gemeenschap van aanwinsten. Dit laatste biedt een goede balans tussen de solidariteit die een huwelijk meebrengt en de autonomie van echtgenoten. Alles wat tijdens het huwelijk is opgebouwd met arbeids- of vervangingsinkomen,⁴ valt in de gemeenschap en

Bij gehuwden bestaat vaak een onaanvaardbare ongelijkheid in de vermogensafwikkeling bij echtscheiding

Feitelijke samenwoning vormt een steeds belangrijkere vorm van relatieorganisatie.² Voor die groep geldt het gemene (vermogens)recht.

In deze bijdrage betoog ik dat in talrijke gevallen bij gehuwden een onaanvaardbare ongelijkheid bestaat in de vermogensafwikkeling bij echtscheiding. Bij feitelijke samenwoners is dat in nog ruimere mate het geval. Een onderzoekshypothese is dat deze ongelijkheid in belangrijke mate *gender driven* is. Ik bespreek twee pistes van oplossing voor deze ongelijkheid. Zij kunnen simultaan worden bewandeld. Enerzijds een externe oplossing, door dwingende juridische interventie, en anderzijds een interne oplossing, door meer aandacht te besteden aan communicatie en negotiatie, bij het prille begin van de relatie.

Huwelijksvermogensrecht en huwelijkscontract

In de meeste westerse landen kunnen gehuwde paren de vermogensrechtelijke aspecten van hun relatie regelen in een overeenkomst van huwelijksvoorwaarden of huwelijkscontract.³ Zij kunnen dat zowel bij het begin als tijdens het huwelijk doen. Bij gebrek aan een dergelijk contract geldt er een wettelijk regeling *by default*, het zgn. wettelijk huwelijksvermogensstelsel.

moet, ook bij echtscheiding, gelijk worden verdeeld.⁵ Dit is het systeem dat rechtsvergelijkend toonaangevend is, ofwel via een gemeenschap van de aanwinsten, ofwel via een verrekeningsvordering van de aanwinsten op het moment van echtscheiding of overlijden.⁶ Het is zonder twijfel ook de benadering die het best aansluit bij de moderne opvatting van het huwelijk als een *joint venture* of een *partnership* tussen twee gelijkwaardige partners die een engagement aangaan om hun leven samen vorm te geven. *De facto* hebben de meeste koppels ook niet meer dan aanwinsten in hun vermogen. Erfenissen en schenkingen van substantiële bedragen zijn een elitaire kwestie voor de *happy few*.⁷ Aldus komt de overgrote meerderheid van de gemeenschappen van aanwinsten in de feiten neer op een gemeenschap van het totale vermogen der echtgenoten. Hoewel er geen concrete cijfers beschikbaar zijn, schat men dat ongeveer drie kwart van de Belgische gehuwden onder het wettelijk stelsel van de gemeenschap van aanwinsten valt. Tenzij de echtgenoten er zelf uitdrukkelijk voor kiezen, via huwelijkscontract, om nog meer te delen dan de huwelijksaanwinsten,⁸ moeten gelijkheid en gelijke verdeling mijns inziens worden beperkt tot die goederen die echt iets met het huwelijk te maken hebben, en waar beide echtgenoten samen direct of indirect een bijdrage aan hebben geleverd: de

aanwinsten dus. Als een van de echtgenoten zich dan nog in een toestand van behoefte zou bevinden, dan moet de alimentatieregeling soelaas bieden.

Vanuit die optiek bekeken, is het Nederlandse model een *overkill*.⁹ Alles valt in een gemeenschappelijke pot: ook wat men al voor het huwelijk bezat, en ook wat men tijdens het huwelijk verkrijgt ingevolge erfenis, schenking of testament.¹⁰ Dit gaat mij te ver. Dergelijke goederen hebben niets met het huwelijk te maken. Zij zijn niet gelieerd aan het partnership en moeten daarom eigen blijven. Dat belet niet dat men kan beslissen om via huwelijkscontract verder te gaan en ook dergelijke goederen te delen. Maar dat is een andere kwestie. In het wettelijk stelsel gaat het er om dat een regeling wordt aangeboden die aansluit bij het huwelijksconcept voor de meeste van de burgers. En daartoe behoort niet dat men van geërfde goederen de helft wil afstaan aan zijn ex bij echtscheiding. Door de gelijke verdeling ten onrechte door te trekken naar goederen die buiten het huwelijk staan, creëert men een ongelijkheid. Deze is dat een echtgenoot bij echtscheiding gewoon te veel krijgt: hij deelt in goederen (voorhuwelijks of geschonken) die niets met het huwelijk te maken hebben.

De zuivere scheiding van goederen leidt bij echtscheiding bijna dagelijks tot drama's voor de echtgenoot die zich niet ten volle aan zijn of haar carrière heeft gewijd

Terecht werd dan ook het plan opgevat om het Nederlandse wettelijk stelsel bij de tijd te brengen met het wetsvoorstel 28 867.¹¹ Sinds de eerste versie van mei 2003 heeft dit voorstel al talloze wijzigingen ondergaan. Slingerend van alleen maar schenkingen en erfenissen privé te maken, tot ook het voorhuwelijks vermogen, en dan weer terug, is men nu in de laatste versie van september 2008¹² terug bij af: de gemeenschap blijft alle goederen omvatten, ook de voorhuwelijks, de schenkingen en erfenissen.¹³ Op vandaag is het wetsvoorstel nog steeds in behandeling bij de Eerste Kamer, maar het lijkt wel duidelijk dat de algehele gemeenschap behouden blijft.¹⁴ Ik heb met stijgende doch geamuseerde verbazing gade kunnen slaan hoe bij de behandeling van dit wetsvoorstel in de loop van zes jaren de emotionaliteit de overhand heeft genomen ter bescherming van de algehele gemeenschap. Deze zou volgens zijn voorstanders immers aansluiten bij de Nederlandse volksaard. Het is ook een mooi staaltje van de invloed van lobbying in het Nederlandse wetgevingsproces, waarbij een conservatieve club (ook in bepaalde emeriti-kringen) op onstuimige wijze niet enkel de bestaande toestand verheerlijkt, maar ook zijn tegenstanders verguist.

Huwelijkscontract

Zeer opmerkelijk én paradoxaal is dat diezelfde verdedigers van de algehele gemeenschap als wettelijk stelsel, even hardnekkig

de zuivere uitsluiting van gemeenschap bewieroken als huwelijkscontract. Dit wordt ook de 'koude uitsluiting' genoemd, omdat het bij echtscheiding de andere echtgenoot ook op vermogensvlak koudweg buiten zet. Alle goederen en schulden blijven in dit systeem eigen voor elke echtgenoot.¹⁵ Op vermogensrechtelijk vlak blijft men vreemden voor elkaar. Wel zijn er natuurlijk een aantal dwingende wettelijke regels die bijvoorbeeld elke echtgenoot verplichten om naar zijn vermogen bij te dragen in de lasten van het huwelijk. Tevens kan men altijd vrijwillig beslissen om samen goederen aan te kopen, in onverdeeldheid. Dan behoort het aandeel van elke echtgenoot in dat onverdeeld goed, tot diens eigen vermogen. Er kunnen goede redenen zijn om te kiezen voor een contract van scheiding van goederen of uitsluiting van gemeenschap. In eerste instantie schuldeiserbescherming.¹⁶ De verhaalrechten van schuldeisers in gemeenschapsregimes zijn immers te ruim. Een andere overweging is de wens voor meer autonomie. Ook de overweging dat het vermoeden van gemeenschap en de te strikte regels van zaakvervangende, in gemeenschapsregimes, het veiligstellen van het privévermogen teveel bemoeilijken, kan een keuze voor scheiding van goederen billijken.

Maar om aan al deze terechte bekommernissen tegemoet te komen is er nooit een zuivere scheiding van goederen nodig. Contracten van scheiding van goederen met correctiemechanismen (intern zoals een verrekenbeding of extern zoals een toegevoegde gemeenschap¹⁷), bieden dezelfde voordelen, zonder de nadelen tussen de echtgenoten onderling.¹⁸ De zuivere scheiding van goederen leidt bij echtscheiding bijna dagelijks tot drama's voor de echtgenoot die zich niet ten volle aan zijn of haar carrière heeft gewijd. Immers, vaak staat bijna geheel het vermogen op naam van de beroepsactieve echtgenoot, en maar weinig op naam van de ander. Dan leidt de verdeling van het vermogen volgens het '*title principle*' (elk neemt wat op zijn naam staat) tot grove scheeftrekkingen en ongelijkheid (zie onder Gender-ongelijkheid). De paradox van het Belgische en het Nederlandse huwelijksvermogensrecht is dat deze landen worden gepercipieerd als gemeenschapsjurisdicties die de echtgenoten een degelijke en correcte goederenrechtelijke bescherming bieden, terwijl dit maar het aanvullend regime is dat met één pennentrek in huwelijksvoorwaarden van tafel geveegd kan worden en vervangen door een koude uitsluiting of een zuivere scheiding van goederen. Deze zware nadruk op de contractvrijheid staat in schril contrast met de Anglo-Amerikaanse wereld. Engeland, de meeste staten van de Verenigde Staten en vele andere *Common Law*-jurisdicties kenden van oudsher de scheiding

HH / Berry Stokvis

van goederen als automatisch wettelijk vermogensregime. Dit werd echter zo onbillijk geacht dat tijdens de jaren zestig en zeventig overal ter wereld *sharing principles* werden ingevoerd via de techniek van de *equitable distribution*. Deze geeft aan de rechter een vrij grote discretionaire bevoegdheid om bij echtscheiding tussenbeide te komen indien hij dit billijk acht en zelfs over te gaan tot reallocatie van eigendom. Daartegenover laten wij bij ons, onder de valse banier van de gemeenschap, toe dat talloze echtgenoten met een koude uitsluiting na vele jaren huwelijk bij echtscheiding op straat worden gezet, zonder enig aandeel in het vermogen, en voorts veroordeeld tot afhankelijkheid van alimentatie, een vrijbrief tot de armoede zoals uit veel onderzoek al is gebleken.

Divorce protection: een regeling voor veel mannen om bij echtscheiding zoveel mogelijk vermogen privé te houden

Samenwoners en samenlevingscontracten

Ongehuwde samenwoners vallen onder het gemene vermogensrecht.¹⁹ Als zij geen samenlevingscontract maken, komt dit neer op een vergelijkbare situatie als de zuivere scheiding van goederen of koude uitsluiting bij gehuwden. Bij verbreking van de relatie is de vermogenstoestand voor de partner die zich meer richtte op het gezin dan op zijn loopbaan, bijzonder tragisch. Toepassing van het titelprincipe geldt ook hier: wie niets of weinig heeft, gaat ook daarmee heen. Daarenboven hebben ongehuwde partners na een breuk in de relatie geen recht op alimentatie.²⁰ Hun toestand is dus nog erger dan bij de gehuwden. Het verschil met gehuwden zonder

huwelijkse voorwaarden is huizenhoog: deze genieten van een gelijke verdeling van de aanwinsten (in het Belgische wettelijk stelsel) en zelfs van het gehele vermogen (in Nederland), en hebben in geval van behoefte ook recht op alimentatie. De conservatieve meerderheid blijft hierin ten onrechte geen discriminatie zien.²¹

Een samenlevingscontract zou enige mildering kunnen brengen. In Nederland blijkt ruim de helft van de samenwoners een samenlevingscontract af te sluiten.²² In zo een contract kunnen verrekeningsmechanismen worden afgesproken of vermoedens van onverdeeldheid van bijvoorbeeld bankrekeningen, al dan niet met een clause van aanwas (waardoor de langstlevende de ganse rekening verkrijgt). Dit laatste is meestal beperkt tot de beëindiging van de relatie door overlijden van een partner, hetgeen geen zoden aan de dijk brengt bij een verbreking van de relatie door scheiding. In samenlevingscontracten kunnen ook regelingen voor partneralimentatie worden opgenomen.

Gender-ongelijkheid

Het klassieke eenduidige model van de *Hausfrauenehe* (man op de werkvloer en vrouw aan de haard) is meer en meer verlaten (hoewel het in België nog vaak voorkomt). De taakverdeling tussen man en vrouw in duurzame en intieme conjugale relaties kent vandaag vele varianten.

Sommigen zijn van mening dat de *Doppelverdienersehe* de juridische gelijkheid van man en vrouw ook in de sociale realiteit heeft tot stand gebracht. Man en vrouw werken allebei en dragen elk hun verantwoordelijkheid in de zorgtaken van huishouding en opvoeding van de kinderen. Dit is wellicht een utopisch beeld. De werkelijkheid leert ons dat het klassieke model zich vandaag nog steeds, op subtielere wijze dan vroeger, handhaaft.

Het huwelijk waarin beide partners beroepsactief zijn, is voor

de vrouw vaak een *Doppelbelastungsehe*, daar zij meestal niet alleen zoals haar man beroepsactief is, maar ook nog eens het merendeel van de zorgtaken op haar schouders neemt. Het is een ontegensprekelijke maatschappelijke tendens dat de fenomenen van deeltijdse arbeid en loopbaanonderbreking, althans in België, in de meerderheid der gevallen door de vrouw worden ingevuld. Maar ook in Nederland ziet het er meestal naar uit dat als een der partners van het koppel op carrièrevlak gas moet terug nemen, om in het gezin de zorgtaken op een evenwichtige wijze te kunnen combineren met beroepsactieve arbeid, het meestal de vrouw is die deze afremming grotendeels op zich neemt. Onze samenleving

wordt gekenmerkt door dit verschijnsel van het ‘anderhalfverdienerskoppel’,²³ waarbij het predicaat ‘half’ maar al te vaak naar de vrouw verwijst.

Dit is *in se* niet problematisch. Koppels moeten ten volle de vrijheid genieten om de taakverdeling binnen hun partnership in te vullen zoals dat het beste voor hen uitkomt. Zoals in elke samenwerking moeten zij voluit kunnen investeren in complementariteit en inzetten op de sterke kwaliteiten van elk van hen. Als dan in volle openheid en vrijheid blijkt dat de man eerder voor zijn beroepsactiviteit gaat, en de vrouw eerder voor de gezinstaken in combinatie met een deeltijdse baan, dan is dat prima. Volle vrijheid brengt echter ook volle verantwoordelijkheid met zich mee. En daar knelt het schoentje. Onze maatschappij aanvaardt dat het juridisch zo kan worden geregeld dat men bij het uiteengaan niet de volle verantwoordelijkheid moet opnemen voor de taakindeling die binnen een intieme relatie bestond.

Hypothese: feitelijke vermogensongelijkheid ten nadele van de vrouw

Een onderzoekshypothese is dat de juridische gelijkheid van man en vrouw, in de gevallen van zuivere scheiding van goederen en bij ongehuwd samenwonen, voor de vrouw niet leidt tot een gelijke of liever gelijkwaardige situatie in het dagelijkse leven. Aldus is er sprake van een ongelijkheid die in hoge mate ‘gender’ bepaald is. De mogelijkheid voor gehuwden om contracten van koude uitsluiting op te maken, en de scheiding van goederen die het gemene recht impliceert voor ongehuwde samenwoners, leiden quasi inherent tot ongelijkheden. De *iure* is de gelijkheid tussen man en vrouw nochtans compleet verzekerd. Juridische gelijkheid in feitelijk ongelijke omstandigheden kan echter leiden tot zeer onbillijke situaties.

Indien mensen niet zelf hun verantwoordelijkheid nemen, moeten zij er mijns inziens toe worden gedwongen

Of de vrouw nu huisvrouw is, of arbeidsactief, geheel of gedeeltelijk, de maatschappelijke realiteit is en blijft, zoals reeds benadrukt, dat de vrouw veel meer dan mannen gas terug neemt in het raam van de gezinsorganisatie en de opvoeding van kinderen. Daarbij komt nog dat zeer vaak verbruiksgoederen worden betaald door de vrouw en de investeringsgoederen door de man worden gefinancierd, op zijn naam natuurlijk. Er zijn uiteraard uitzonderingen, maar in vele gevallen, ook bij hoogopgeleide vrouwen, leidt de combinatie van deze factoren er toe dat de vrouw economisch-financieel minder sterk staat dan de man. In een grote meerderheid der gevallen is het vermogen van de zelfs beroepsactieve vrouw beduidend geringer dan dat van de man. En in de gevallen waar de vrouw daadwerkelijk huisvrouw is, of onbezoldigd meewerkt in het

bedrijf of de zaak van haar man, heeft zij zeer vaak quasi geen vermogen. De juridische gelijkheid die dan in geval van echtscheiding wordt toegepast, elk krijgt wat op zijn naam staat, is feitelijk bekeken een misplaatste grap. Ik illustreerde dit elders reeds met het verhaal van Hannelore en David.²⁴

Hannelore is knap in de vele betekenissen van het woord. Als advocate werkt zij in een Brussels topkantoor, waar zij na een aantal jaren perspectieven krijgt om junior partner te worden. Desondanks besluit zij om wat vaart te minderen en deeltijds te gaan werken bij een notaris, zodat er meer tijd en ruimte vrij komt voor het huishouden en de tweeling die is geboren. Intussen floreert haar man David in een Big Four kantoor waar hij senior manager is geworden. Voor zijn ambitie om partner te worden, moet alles wijken en de gehele gezinsorganisatie is er op gericht om meneer zo weinig mogelijk te belasten met banaliteiten die niet passen in deze ambitie. David en Hannelore zijn gehuwd onder scheiding van goederen, enerzijds omdat de ouders van David daarop stonden ter bescherming van het familiefortuin en anderzijds ter bescherming van elkaar voor het schuldeisersrisico inzake aansprakelijkheid volgend uit de uitoefening van hun beroep. De mooie villa wordt gekocht op naam van David, evenals een Jaguar en het appartement in Oostduinkerke. Op naam van Hannelore staat een bankrekening waarop haar salaris wordt betaald en van waaruit alle huishoudelijke kosten worden betaald. Hannelore heeft ook een Renault Clio. Uiteraard staat de effectenportefeuille waarin onze senior manager zijn spaargeld belegt, ook op zijn naam. Als David dan na vijftien jaar huwelijk meent een nieuwe élan te moeten geven aan zijn leven en stelt dat dit het best kan gebeuren met de vierentwintigjarige Ilse die twee maanden geleden als stagiaire op zijn kantoor is gekomen, dan mag

Hannelore heengaan met haar Clioetje en haar bankrekening, terwijl al het overige aan David toekomt. Omdat ze gehuwd is, kan Hannelore gelukkig nog wat alimentatie krijgen.

Met haar juridische gelijkheid is Hannelore niet veel gebaat. Deze brengt haar zelfs in een mijns inziens onaanvaardbare toestand. Immers, het huwelijk is een joint venture of een partnership rond een gezamenlijk project van gezin, kinderen en een leven samen. Dergelijk project brengt automatisch een zekere vermogensrechtelijke solidariteit met zich mee. Zuivere scheiding van goederen, die leidt tot een scheefrekening in de vermogenspositie van de echtgenoten bij echtscheiding, is niet verenigbaar met deze eis van minimale solidariteit. Dat de juriste Hannelore wist waaraan zij begon, durf ik te

betwijfelen. Er is vaak familiale druk voor een zuivere scheiding van goederen, zoals hier door de vader van David. Er is de idee van schuldeiserbescherming, hetgeen de externe werking van het contract betreft, waarbij men niet noodzakelijk de gevolgen op intern vlak, tussen echtgenoten ziet of beseft. Er is ook de evolutie van de gezinssituatie. In het begin werkte Hannelore volop in een topkantoor en verdiende ze even goed als David. De omstandigheden veranderen echter, de tweeling komt, de carrière van David wordt meer naar voren geschoven. Het koppel kiest dan in gezamenlijk overleg voor een zo evenwichtig mogelijke organisatie van het gezinsleven, zonder ook maar te denken aan de scheiding van goederen en gevolgen daarvan bij echtscheiding. Trouwens, echtscheiding is toch niet aan de orde. De vrouw die deze hypothese even op tafel legt met verzoek dat bepaalde zaken zouden worden aangepast, zal maar al te vaak op weinig begrip kunnen rekenen: "Vertrouw je mij niet meer, misschien?".

functie van het al dan niet hebben van kinderen, van bij wie de kinderen wonen na de echtscheiding, en uiteraard ook van de inkomensverhouding tussen man en vrouw voor de echtscheiding. Bij een echtpaar zonder kinderen bijvoorbeeld zien we de koopkracht van de man ook dalen, met gemiddeld 6 procent. Maar opnieuw is daar een ernstige ongelijkheid met de vrouw, die gemiddeld 27 procent achteruit gaat. Indien er wel kinderen zijn, en die gaan na de echtscheiding bij moeder wonen, dan 'boost' de koopkracht van de man zelfs met 33 procent terwijl de vrouw 21 procent verlies noteert. En zelfs indien de kinderen na de echtscheiding bij de vader gaan wonen, neemt zijn koopkracht nog met 6 procent toe. Opnieuw gaat de vrouw achteruit, gemiddeld 19 procent. Voor ongehuwd samenwoners tekent zich een vergelijkbaar patroon af, zij het minder uitgesproken.²⁸ De vrouwen zijn iets beter af dan bij gehuwden: hun gemiddelde achteruitgang is 'slechts' 14 procent in plaats van 23 procent bij gehuwden. En

Wat moeten wij ons bemoeien met de vrije keuze van mensen, die samen proberen hun geluk te zoeken?

Dat Hannelore alimentatie krijgt, is in deze geen argument. En voor ongehuwde samenwoners is wettelijke alimentatie overigens niet aan de orde. Hannelore heeft recht op een deel van het vermogen omwille van haar inspanningen en haar bijdrage tot de opbouw van dat vermogen. Alimentatie betreft behoefte en houdt dus op als zij hertrouwt. Bovendien zijn de gevallen waarin mannen de alimentatie na verloop van tijd niet meer betalen, legio.²⁵

Feitelijke koopkrachtongelijkheid ten nadele van de vrouw Nederlands onderzoek toont aan dat zowel gehuwde als ongehuwd samenwonende vrouwen na (echt)scheiding aanmerkelijk slechter af zijn dan mannen op het gebied van de koopkracht. Dit is het besteedbare huishoudeninkomen.²⁶ Het principe van het schaalvoordeel leidt er automatisch toe dat er koopkrachtverlies optreedt bij de overgang van een tweepersoonshuishouden naar twee eenpersoonshuishoudens. De ongelijkheid is het grootst bij gehuwden.²⁷ Gemiddeld gaan vrouwen er na een echtscheiding qua koopkracht 23 procent op achteruit, terwijl – schrik niet – mannen er gemiddeld 7 procent op vooruit gaan. Dit zijn natuurlijk gemiddelden: vaders die na de echtscheiding de dagelijkse kinderopvang opnemen, zullen minder winst boeken, en vrouwen zonder kinderen zullen minder verlies noteren. Hoe dan ook zouden dergelijke 'gender-ongelijke' cijfers eenieder moeten alarmeren. Wel zijn de verschillen in werkelijkheid kleiner dan het onderzoek aangeeft, omdat geen rekening is gehouden met kinderalimentatie. De financiële gevolgen van een echtscheiding zijn onder meer

mannen zijn duidelijk slechter af dan de gehuwden: een achteruitgang van 4 procent tegenover een winst van 7 procent. De meer specifieke cijfers bevestigen deze tendens. Bij de kinderloze samenwoners gaat de man iets meer achteruit (9 procent) en de vrouw beduidend minder (16 procent), in vergelijking met de gehuwden. Als de kinderen bij de vrouw blijven, is de vooruitgang van de man nog 23 procent en het verlies van de vrouw 'maar' 14 procent. En als de man de kinderen neemt, dan blijft hij gelijk in koopkracht, terwijl de vrouw nog een verlies van 10 procent moet slikken. De verklaring waarom ongehuwde vrouwen het iets beter doen dan gehuwde vrouwen na scheiding ligt in het feit dat zowel de aanwezigheid van kinderen als het inkomensverschil tussen man en vrouw beduidend anders is bij samenwoners dan bij gehuwden. Er zijn gemiddeld minder kinderen, en samenwonende vrouwen zijn gemiddeld minder financieel afhankelijk van hun partner dan gehuwde vrouwen. In ruim 40 procent van de gevallen is hun inkomen min of meer gelijk, terwijl dit bij gehuwden maar voor ruim 20 procent zo is. Bij gehuwde paren verdient de man in zeven op de tien gevallen meer dan zijn vrouw. Bij samenwoners is dat maar bij vier op de tien koppels zo. Een grootschalige studie (waarbij statistieken van 63 landen zijn betrokken) naar de oorzaken van armoede bij mannen en vrouwen, geeft aan dat echtscheiding de meest frequente oorzaak is van armoede bij vrouwen.²⁹ Dit universele patroon van sterke economische achteruitgang van vrouwen en kinderen na scheiding is bekend sinds 1980.³⁰

Verantwoordelijkheid

Onze samenleving kan en mag de ogen niet sluiten voor deze ongelijkheid. Er is geen valabele reden waarom vrouwen systematisch de dupe zouden moeten zijn van hun engagement in een duurzame en intieme conjugale relatie. De koopkrachtcijfers tonen zelfs aan dat hoe zwaarder het commitment, het huwelijk, hoe slechter de situatie voor de vrouw, en hoe beter voor de man.

De vrijheid staat voorop. Mensen moeten in volle vrijheid kiezen met wie zij al dan niet hun leven willen delen, en hoe zij dat willen doen. De keuze voor huwelijk, geregistreerd partnerschap, wettelijk samenwonen, feitelijk samenwonen, moet vrij zijn en blijven. Binnen de gekozen vorm moeten zij ook de volle vrijheid genieten om de relatie in te vullen zoals dat voor hen het best past. Kinderen of niet, wie werkt buitenhuis en hoeveel, wie niet. De rol- en taakverdeling bepaalt het koppel zelf.

naam staat, qua partneralimentatie moet het beperkt worden gehouden (en bij samenwoners zelfs onbestaand). De verantwoordelijkheid die de maatschappij vereist, is mijns inziens te minimaal.

Deze ongelijkheid kan worden vermeden, of minstens gemilderd, door correctiemechanismen op te nemen in het huwelijks- of samenlevingscontract. Door meer communicatie en negotiatie van het huwelijkscontract of samenlevingscontract, bij de aanvang van de relatie, zouden meer koppels met een evenwichtig contract kunnen starten (zie onder Interne oplossing. Communicatie en negotiatie).

We stellen echter vast dat er nog heel wat situaties zijn waar de contractuele correcties ontbreken of maar zeer beperkt zijn. Het Belgische recht kan zelfs worden beschouwd als een bastion voor de zuivere scheiding van goederen.³¹ Deze wordt door velen (vooral mannen) nog steeds beschouwd als een nuttige verzekeringspolis, officieel tegen schuldeisers, in

Het wettelijk verbod van koude uitsluiting of zuivere scheiding van goederen binnen het huwelijk moet worden uitgebreid tot ongehuwd samenwonen

Vrijheid en vrij keuzes maken zijn op zich al relatief. Dat is het des te meer als de keuze met twee of meer moet worden gemaakt. Deze keuzevrijheid is uiteraard van een andere orde dan de keuze die puur individueel kan worden gemaakt. De keuze voor samenwonen of huwelijk, de keuze om (nog) een kind te nemen of niet, en zelfs de keuze om meer of minder buitenhuis te werken of voor een carrière te gaan, zijn keuzes die niet door één individu alleen kunnen worden gemaakt, maar die samen worden gemaakt. Idealiter worden die in alle openheid en op basis van gelijkheid genomen. In werkelijkheid spelen hier tal van machtsfactoren die de keuzevrijheid ongelijk maken. Het is van cruciaal belang om daarbij via een goede communicatie en negotiatie naar een grotere gelijkheid te streven (zie verder onder Interne oplossing. Communicatie en negotiatie).

Let op. Vrijheid is niet vrijblijvend. Zij komt niet zonder *strings attached*. Geen lusten zonder lasten. De keerzijde van vrijheid is verantwoordelijkheid. De huidige maatschappelijke en juridische context lijkt steeds meer af te glijden naar een vrijheid zonder verantwoordelijkheid, naar rechten zonder plichten. Blijkbaar vinden vele mannen het normaal dat zij enerzijds de vrijheid hebben om een vaste relatie aan te gaan, dat de vrouw daarin wat gas terug neemt in haar loopbaan, voor het gezin en de kinderen zorgt, dat zijzelf voluit kunnen gaan voor de loopbaan, en dat zij anderzijds, wanneer het wat minder gaat, of wanneer een beter en aantrekkelijker alternatief zich aandient, ook weer de vrijheid genieten om er uit te stappen, zonder veel consequenties. Dat is precies wat het juridisch systeem toestaat: qua vermogen neemt elk wat op zijn

werkelijkheid als een vorm van *divorce protection* tegen de echtgenote voor het geval de rozengeur zou verdampen en de maneschijs wegdeemsteren. Ik formuleer daarbij de onderzoekshypothese dat *divorce protection* voor veel mannen betekent dat een regeling wordt gezocht om bij echtscheiding zoveel mogelijk vermogen privé te houden. Voor vrouwen betekent dit veeleer dat er een gelijke verdeling tot stand moet worden gebracht bij echtscheiding.

Zolang het rechtssysteem zuivere scheiding van goederen, zowel bij huwelijk via contract als bij ongehuwd samenwonen door geen regeling te treffen, aanvaardt en zolang contracten via negotiatie niet evenwichtiger worden, zullen ongelijkheden bij scheiding blijven bestaan op vermogensrechtelijk vlak. Daarom is een eerste piste van oplossing een dwingende juridische interventie die deze onbillijkheid gewoon wegneemt. Elders heb ik al aangeklaagd dat men te weinig vrijheid heeft om uit de (huwelijks)relatie te stappen (hoewel de recentste echtscheidingswetgeving al vrij soepel is), maar te veel vrijheid krijgt omtrent de vermogensgevolgen van dat uitstappen. Ik pleit voor een omgekeerde redenering.³² Men moet zeer gemakkelijk uit een relatie kunnen stappen, maar die beslissing heeft een kostprijs, een verantwoordelijkheid voor het verleden, op financieel vlak (via alimentatie) en op vermogensrechtelijk vlak (door vermogen te moeten delen; zie verder).

Externe oplossing. Dwingend participatierecht

Indien mensen niet zelf hun verantwoordelijkheid nemen, moeten zij er m.i. toe worden gedwongen. Dit is een eerste denkpiste om de ongelijkheid op te lossen. De verantwoorde-

lijkheid wordt van buitenaf, extern, opgelegd. Zowel voor gehuwden als voor ongehuwd samenwoners is een dwingende juridische interventie vereist. Deze oplossing dringt niet door tot de kern van de ongelijkheid. Zij pakt de relatie niet aan, maar blijft aan de oppervlakte door de nadelige consequenties, de symptomen van de ziekte weg te vlakken.

Huwelijksaanwinsten

Het huwelijk is meer dan ooit een joint venture waartoe beide partners op een gelijkwaardige wijze een bijdrage leveren. In die optiek maakt het niet uit wie van de echtgenoten (meer) op de arbeidsmarkt beroepsactief is en wie inkomen genereert. Het maakt niet uit of er sprake is van een klassiek model van beroepsactieve man en huisvrouw, of van een dubbelverdienerskoppel of een anderhalfverdienerskoppel, waarbij de vrouw qua carrière de meeste toegevingen moet doen en deeltijds gaat werken of gedurende jaren een loopbaanonderbreking neemt en daarenboven ook nog eens het overgrote deel van het huishouden en de kinderopvang op zich neemt. Het noodzakelijke evenwicht tussen autonomie, gelijkwaardigheid en solidariteit in de interne verhouding tussen de echtgenoten noopt tot een dwingend recht voor elke echtgenoot om te participeren in het vermogen dat zij in de loop van het huwelijk door arbeid hebben opgebouwd, ook al sloten zij een huwelijkscontract van zuivere scheiding van goederen.³³ De term participatie is neutraal en duidt er enkel op dat een echtgenoot of partner economisch-financieel kan participeren in het vermogen. Hoe deze participatie vorm te geven, goederenrechtelijk via eigendomsrechten dan wel verbintenissenrechtelijk door middel van een vordering, maakt voor een dwingend regime als dusdanig niets uit. Gelet op het respect voor de autonomie en de privé-eigendomsrechten van echtgenoten, geef ik de voorkeur aan een verbintenissenrechtelijke participatie via een vordering.

Bij de aanvang van de relatie moet door beide partijen op een open manier worden gecommuniceerd

Het is wezenlijk dat wordt erkend dat elke echtgenoot, wat hij of zij ook doet, elk op zijn manier, zoals tussen hen afgesproken in de specifieke en concrete invulling van hun partnership, een gelijkwaardige bijdrage levert tot de opbouw van het vermogen verkregen uit arbeid, tijdens de duur van het huwelijk. Nog belangrijker is dat uit deze vaststelling de logische consequenties worden getrokken. Met name dat elke echtgenoot, ongeacht het huwelijkscontract of huwelijksvermogensstelsel, bij de ontbinding van het stelsel zowel door echtscheiding als door overlijden, op dwingende wijze recht heeft op een in principe gelijke participatie in de aanwinsten uit arbeid (of vervangingsinkomen) die tijdens het huwelijk zijn opgebouwd.

Deze stelling kan rechtsvergelijkend worden onderbouwd. Er zijn diverse jurisdicties waar een huwelijkscontract van zuivere scheiding van goederen niet ten volle effect sorteert. Dit is in zekere mate het geval in bepaalde Scandinavische landen alsook in de Common Law- rechtsfamilie waar het reeds vermelde principe van de *equitable distribution* bij echtscheiding van dwingende toepassing is. Bekend is ook het dwingende systeem van de *patrimoine familial* dat eind van de jaren tachtig in Québec werd ingevoerd.

Relatieaanwinsten

Telkens wanneer mensen een intieme en duurzame (conjugale) partnerrelatie organiseren, telkens wanneer zij hierbij ten aanzien van elkaar een *commitment* aangaan, ontstaat een situatie die hen beiden tegenover elkaar in hun interne verhouding verplicht tot redelijkheid en billijkheid. Wij moeten de woorden van een huwelijkscontract van twintig jaar geleden, of de woorden volgend uit de stilte van de afwezigheid van enig samenlevingscontract tussen ongehuwde samenwoners, durven doorprikken en kijken naar hun daden, gedragingen, naar hun echte leven, naar wat zij echt doen, zeggen, verwachten en doen verwachten.

Dan maakt het niets meer uit of Shana getrouwd is, samenwoont met Johnny, wettelijk of feitelijk, of samenwoont met Kelly. Twee mensen hebben een intieme partnerrelatie op duurzame wijze vorm gegeven, en hebben zich ten aanzien van elkaar verbonden. Zij hebben minstens door hun gedragingen en handelen een interne taakverdeling afgesproken en op die manier een soort van vennootschap gecreëerd, een joint venture of partnership. Bij de ontbinding van dit partnerschap is het daarom essentieel dat elk van de partners op een correcte manier participeert in het opgebouwde partnervermogen en zijn aandeel daarin krijgt. Ik zie niet in waarom het verbod op een leeuwenbeding enkel zou moeten gelden in het klassieke vennootschapsrecht.

Moeten intieme partners, die met elkaar slapen, niet *a fortiori* worden beschermd tegen een onfaire vermogensafwikkeling bij ontbinding? Zijn al deze relaties niet gelijkwaardig, zolang de betrokkenen maar vrij en zonder dwang kiezen en hopelijk gelukkig zijn? Wat moeten wij ons bemoeien met de vrije keuze van mensen, die samen proberen hun geluk te zoeken?³⁴ De maatschappij moet er wel voor zorgen dat, welke keuze men ook maakt, de interne verhoudingen tussen deze partners op een correcte en billijke wijze is geregeld, ook als zij uit elkaar willen gaan. Dat is een bemoeienis die de overheid en de samenleving zich wel degelijk mag en mijns inziens zelfs moet permitteren. In een tijd waar de afstamming van kinderen

neutraal is geworden en niet meer aan het huwelijk gelieerd, waarin relatievorming op talloze verschillende manieren wordt georganiseerd, is het werkelijk ondenkbaar dat de garantie van een billijke en correcte vermogensrechtelijke regeling en afwikkeling van een intieme relatie zou worden beperkt tot het huwelijk. Wij hebben dan ook geen nood meer aan een huwelijksvermogensrecht, maar des te meer aan een evenwichtig relatie-vermogensrecht.

Elk koppel dat een duurzame relatie aangaat, daaraan een engagement verbindt en samen zijn leven organiseert, moet vermogensrechtelijk en financieel op dezelfde minimale wijze worden beschermd. De afspraak tussen partners van welke aard ook om samen te leven en dat leven samen te organiseren,

zo begeerde proefperiode of try-out behoort tot het verleden? Zeer zeker niet. De partner die een participatieclaim inroept, zal moeten aantonen dat er sprake was van een duurzame relatie met engagement. Bij een louter vrijblijvende jojorelatie zonder commitment zal hij of zij niet in deze bewijsvoering lukken. De try-out kan dus blijven bestaan, *no strings attached*, maar dat zal dan ook niet enkel uit de woorden van de partijen moeten blijken, maar ook uit hun daden en gedragingen. Zodra zij zich, ondanks de woorden dat zij zich niet willen binden, zo gedragen dat zij hun relatie op duurzame wijze vorm geven en echt samen iets uitbouwen, zullen zij de gevolgen van deze daden moeten dragen. Wie A zegt, maar B doet, moet de gevolgen van B dragen.

Idealiter zouden koppels in huwelijkscontracten en samenlevingscontracten ook clausules voor betere communicatie en 'dispute resolution' opnemen

creëert verwachtingen, aanspraken en rechten. Elk van de partners draagt bij tot dit project. Deze bijdrage is een perfect verantwoorde grondslag om een aandeel te claimen in het vermogen dat tijdens de duur van dit project dankzij de gezamenlijke inspanningen van beide partners is opgebouwd. Dergelijke gelijke behandeling van alle duurzame relaties, welke ook het statuut is waaronder deze vorm krijgt, geldt enkel in de mate dat er effectief sprake is van een duurzame intieme relatie. Telkens men dit op een of andere wijze heeft geëxternaliseerd door een officialisering, zoals een huwelijk, een registratie bij de burgerlijke stand zoals in de wettelijke samenwoning à la Belge, of misschien zelfs louter via een notarieel samenlevingscontract, moet deze duurzaamheid worden vermoed. In dat geval moet dan een billijk relatievermogensrecht worden toegepast, met inbegrip van een minimaal dwingend participatierecht in de aanwinsten uit arbeid opgebouwd in de loop van de relatie.³⁵

Het relatievermogensrecht moet mijns inziens ook kunnen worden ingeroepen door een partner bij feitelijke samenwoning/samenleving, ook indien daaraan op geen enkele wijze enige officialisering is gegeven, zelfs niet bij notarieel samenlevingscontract. Het is evident dat deze partner dan wel ten aanzien van de rechter de duurzaamheid van de relatie aannemelijk zal moeten kunnen maken. Waar er bij formeel in woorden geöfficialiseerde relaties een vermoeden van duurzaamheid bestaat, dat leidt tot de automatische toepassing van het relatie-vermogensrecht, wordt de bewijslast hier omgekeerd. De partner in de feitelijke samenwoning zal het bewijs moeten leveren van de duurzaamheid van de samenwoning die aldus toepassing van het dwingende participatierecht rechtvaardigt.

Vrijblijvend feitelijk samenwonen kan dan dus niet meer? De

Het wettelijk verbod van koude uitsluiting of zuivere scheiding van goederen binnen het huwelijk moet worden uitgebreid tot ongehuwd samenwonen. Voor alle partners in een duurzame intieme relatie, zonder onderscheid, bestaat dan op dwingende wijze, zonder dat daarvan contractueel kan worden afgeweken, een participatierecht om via een vordering te delen in de aanwinsten die tijdens de relatie zijn opgebouwd. Voor gehuwden, wettelijke samenwoners en feitelijke samenwoners met contract is dit een recht dat automatisch kan worden gevorderd. Voor feitelijke samenwoners zonder contract rust de bewijslast op de eiser om aan te tonen dat er sprake is van een duurzame intieme partnerrelatie die een dergelijke participatieclaim rechtvaardigt. Zelfs voor kortere samenwoningsrelaties kan dit voorstel dienen omdat het proportioneel is: er is immers maar een participatie in de aanwinsten opgebouwd tijdens de duur van de relatie.

Interne oplossing. Communicatie en negotiatie

Naast een dwingende juridische interventie is een tweede denkpiste om tot meer gelijkheid te komen deze waarbij partijen zelf hun verantwoordelijkheid nemen. Hier komt de oplossing van binnenuit. Dat betekent dat aan de relatie zelf moet worden gewerkt, aan de oorzaken van de ongelijkheid, eerder dan aan de symptomen of de gevolgen zoals bij de dwingende juridische interventie. Deze oplossing vergt meer van het koppel, en is wellicht niet voor iedereen weggelegd. Daarom blijft de dwingende aanwinstenparticipatie als vangnetoplossing in elk geval noodzakelijk.

Macht en intransparantie

Vrijheid om keuzes te maken, ook voor een bepaald contract en een billijke vermogensregeling, is slechts mogelijk in een

min of meer gelijke en transparante verhouding. Zowel op het vlak van de gelijkheid als van de transparantie of openheid zijn er in de dagelijkse realiteit van koppels, gehuwd of niet, heel wat problemen.

Vooreerst is er vaak sprake van een of andere vorm van machtsverhouding tussen de partners. Alleen al door de economische ongelijkheid die in vele man-vrouwrelaties aanwezig is, is het risico groot dat de ene partner zijn keuze doorzet ten koste van de andere en eventuele kinderen.³⁶ Ten tweede is er weinig echte openheid. Hoe oprecht zijn de aangevoerde motieven bij de keuze van een huwelijkscontract? Het is wezenlijk om inzicht te verkrijgen in de intenties van echtgenoten om te kiezen voor een koude uitsluiting of van samenwoners om te kiezen voor een samenwoning zonder contract en zonder enige vermogensregeling. Neem bijvoorbeeld een zakenman die op het eerste zichtbare niveau valabele argumenten zoals schuldeisersbescherming aanhaalt, ter motivering van zijn keuze voor een scheiding van goederen. Hij kan er dan geen bezwaar tegen hebben dat het contract zo wordt opgemaakt dat deze doelstellingen worden gerealiseerd, maar dat er in de interne verhouding tussen echtgenoten een aantal correctiemechanismen worden aangebracht derwijze dat zijn vrouw in geval van echtscheiding bijvoorbeeld een vordering zou hebben ten belopen van de helft van de opgebouwde aanwinsten. Indien de man een dergelijke correctie zou weigeren, dan zou blijken dat de door hem aangehaalde redenen om te kiezen voor de scheiding van goederen misschien niet waarachtig zijn. Het zouden wel eens nepredenen kunnen zijn, die de echte motieven voor de scheiding van goederen verhullen, met name de bescherming van de man en vooral het door hem opgebouwde vermogen tegen een echtscheiding. Ik wees reeds op de hypothese dat scheiding van goederen door mannen wordt gebruikt als een soort van divorce protection. Wanneer de vrouw dan helemaal niet wordt geïnformeerd over deze ware reden en zich ook helemaal niet bewust is van de mogelijke consequenties in geval van echtscheiding, hoe kan iemand dan nog beweren dat zij bij echtscheiding tien of twintig jaar later kan worden gehouden aan de gevolgen van haar zogenaamde vrije en bewuste keuze?

Probleemoplossend onderhandelen

Een oplossingspiste bestaat er daarom in dat bij de aanvang van de relatie door beide partijen op een open manier wordt gecommuniceerd over hun wensen en bekommernissen, ook op vermogensrechtelijk vlak. Als een koppel alvorens te beslissen om te trouwen of samen te wonen, een huwelijks- of samenlevingscontract aan te gaan of niet, de dialoog zou aangaan over hun wederzijdse belangen en angsten, dan zouden tal van aspecten die vandaag onder de oppervlakte blijven, open en bloot op tafel komen te liggen. Hierbij kan een bemiddelaar als facilitator van onderhandelingen,³⁷ de

partijen tonen en leren hoe zij met elkaar kunnen communiceren en onderhandelen op een probleemoplossende wijze. Via *active listening*, met echte empathie voor de belangen van de ander enerzijds, en met assertiviteit voor de eigen belangen anderzijds.

Een onderzoekshypothese is dat wanneer koppels deze belangrijke beslissingen op een probleemoplossende wijze zouden onderhandelen, al dan niet met hulp van een mediator, de situatie dan twee kanten zou uitkunnen. Ofwel blijken zij te kunnen omgaan met allerlei onderliggende belangen die anders taboe waren gebleven. Zij maken dan een billijk en evenwichtig contract. Dat biedt een goed handvat voor een faire vermogensafwikkeling bij een latere verbreking van de relatie. Ofwel kunnen zij niet omgaan met tegengestelde belangen die op tafel komen te liggen, bij de aanvang van de relatie. Het is goed mogelijk dat de boel op dat moment ontploft. Daar stopt het dan. Is dat niet beter dan jaren later de dupe te zijn? Idealiter zouden koppels in huwelijkscontracten en samenlevingscontracten ook clausules voor betere communicatie en 'dispute resolution' moeten opnemen. Deze kunnen een soort van private governance creëren voor de relatie. Telkens wanneer bepaalde conflicten rijzen, en een van de partners het gevoel heeft er niet uit te geraken, door ongelijkheid, machtselementen, gebrek aan transparantie, kan de tussenkomst van een facilitator voor communicatie of een mediator, de partners helpen om in een constructieve dialoog tot een oplossing te komen. Welke die oplossing ook weze, een betere aanpak voor de toekomst of stopzetten van de relatie.

Conclusie

De juridische gelijkheid tussen man en vrouw verhult en vergoeilijkt een grove feitelijke ongelijkheid op vermogensrechtelijk en financieel vlak, zowel bij (bepaalde) gehuwden als bij ongehuwd samenwoners. Deze ongelijkheid is mijns inziens niet aanvaardbaar en moet uit de wereld worden geholpen. Ik suggereerde twee pistes van oplossing, cumulatief toe te passen. Een eerste oplossingspiste is extern en pakt van buitenaf de symptomen aan. Dat is de juridische interventie die een dwingende participatie oplegt in de aanwinsten die tijdens de relatie of het huwelijk zijn opgebouwd, via een verrekenvordering.

Een tweede oplossingspiste is eerder educatief van aard en komt van binnenuit. Het is een poging om partners op te voeden tot meer verantwoordelijkheid door bij de aanvang van de relatie cruciale keuzes op een transparante wijze met elkaar te onderhandelen, en dit ook tijdens de relatie te blijven doen. De hypothese is dat dit zal leiden tot meer evenwichtige contracten in bepaalde gevallen, of tot het stopzetten van de relatie in andere gevallen. Beide uitkomsten lijken beter dan de onbillijkheden die na vele jaren optreden bij de breuk van de relatie of de echtscheiding.

Noten

- 1 De Belgische wettelijke samenwoning (art. 1475-1479 Belgisch Burgerlijk Wetboek; in werking sinds 1 januari 2000) is een mislukking, die niet vaak voorkomt, waarvoor beperkte regels gelden, en die ik verder in deze bijdrage buiten beschouwing laat.
- 2 M. Corijn en K. Matthijs, Gehuwd en ongehuwd samenwonen in België. Een social-demografisch perspectief, in: C. Forder en A. Verbeke (eds.), *Gehuwd of niet: maakt het iets uit?*, Antwerpen: Intersentia, 2005, p. 47-79; K. De Hoog, Een sociologische beschouwing over de positie van het huwelijk en andere primaire samenlevingsvormen in een veranderende samenleving, in: C. Forder en A. Verbeke (eds.), 2005, p. 81-103.
- 3 Zowel in Nederland als in België is het huwelijk sinds een aantal jaren opengesteld voor partners van hetzelfde geslacht. In deze bijdrage beperk ik mij tot het huwelijk tussen partners van verschillend geslacht.
- 4 De inkomsten daaruit, de goederen daarmee aangekocht, de besparingen daarop en de beleggingen daarmee gedaan.
- 5 Zie voor concrete richtlijnen: A. Verbeke, Krachtlijnen voor een wettelijk huwelijksvermogensstelsel, in: K. Boele-Woelki (ed.), *Algehele gemeenschap van goederen: afschaffen!?*, Serie Ars Notarius CVII, Deventer: Kluwer, 2001, p. 33-62.
- 6 A. Verbeke, *Goederenverdeling bij echtscheiding*, Antwerpen: Maklu, 1991, 1994 ongewijzigde herdruk.
- 7 A. Verbeke, *De legitieme ontbloot of dood. Leve de echtgenoot*, Serie Ars Notarius CXIII, Deventer: Kluwer, 2002, p. 49-50, nr. 83 en de verwijzingen in voetnoten 46 en 47.
- 8 Dit gebeurt vaak voor het geval van ontbinding van het huwelijksstelsel door overlijden, maar zelden bij echtscheiding.
- 9 A. Verbeke, Weg met de algehele gemeenschap, *WPNR - Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie* 2001, n° 6466, p. 984-987.
- 10 Behoudens een uitsluitingsclausule in testament of schenking die bepaalt dat de gelegateerde of geschonken goederen niet in gemeenschap mogen vallen, en behoudens de zgn. strikt aan de persoon verknochte goederen (hetgeen een zeer beperkte categorie is).
- 11 Wijziging van de titels 6, 7 en 8 van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (aanpassing wettelijke gemeenschap van goederen).
- 12 Gepubliceerd op 23 september 2008, *Kamerstukken I* 2008/09, 28 867, nr. A.
- 13 Dit wetsvoorstel is aangenomen in de tweede kamer op 18 september 2008, gepubliceerd op 26 september 2008, *Handelingen II* 2008/09, nr. 3, p. 179.
- 14 Het laatste wapenfeit (gecheckt dd. 14 november 2009) is een nadere memorie van antwoord van de minister van Justitie op een aantal vragen van Kamerleden, dd. 9 november 2009, gepubliceerd op 12 november 2009 (Kamerstukken 2009/10, 28 867, nr. E, Eerste Kamer).
- 15 A. Verbeke, La séparation de biens pur et simple, in Y.H. Leleu et L. Raucent (eds.), *Répertoire Notarial, Régimes Matrimoniaux, Tome IV, Les régimes conventionnels. Le droit transitoire*, Brussels: Larcier, 2002, p. 25-59.
- 16 A. Verbeke, Scheiding van goederen met toeters en bellen, in L. Weyts, A. Verbeke en E. Goovaerts (eds.), *Actualia Familiaal Vermogensrecht*, Leuvense Notariële Geschriften nr. 4, Leuven, UPL, 2003, p. 15-19.
- 17 Het concept van interne en externe correctiemechanismen heb ik nader uitgewerkt in mijn doctoraal proefschrift, *Goederenverdeling bij echtscheiding*, gecit.
- 18 A. Verbeke, Het huwelijkscontract van scheiding van goederen. Pleidooi voor een warme uitsluiting, in: *De evolutie in de huwelijkscontracten*, Antwerpen: Kluwer, 1995, p. 81-191.
- 19 Met uitsluiting van de geregistreerde partners in Nederland, die vermogensrechtelijk gelijk gesteld worden met gehuwden.
- 20 C. Forder en A. Verbeke, Geen woorden maar daden, in: C. Forder en A. Verbeke (eds.), *Gehuwd of niet: maakt het iets uit?*, Antwerpen: Intersentia, 2005, p. 607-613.
- 21 Zie onze grondige analyse daarvan en kritiek in: C. Forder en A. Verbeke, *Geen woorden maar daden*, gecit., p. 503-538.
- 22 A. De Graaf, *CBS Webmagazine*, 22 maart 2004.
- 23 Cf. het onderzoek van A. van Lenning, beschreven in KUB ter visie 2001, nr. 1, p. 10-11.
- 24 Zie in 'Recht is Balans is een Werkwoord', *Rechtskundig Weekblad* 2000-2001, p. 977-978.
- 25 Hetgeen de overheid ertoe heeft verplicht om een alimentatiefonds te creëren om in dergelijke gevallen bij te springen.
- 26 Door middel van standaardisatie wordt rekening gehouden met de kosten die de verschillende huishoudens maken. De koopkracht wordt berekend door het besteedbare huishoudeninkomen te delen door een equivalentiefactor met een eenpersoonhuishouden als standaard.
- 27 A.M. Bouman, *Financiële gevolgen van echtscheiding voor man en vrouw, Bevolkingstrends*, CBS, 2004, tweede kwartaal, p. 19-23.
- 28 A.M. Bouman, *Financiële gevolgen van de beëindiging van ongehuwd samenwonen voor man en vrouw, Bevolkingstrends*, CBS, 2004, derde kwartaal, p. 67-74.
- 29 M. Callens, *Essays on Multilevel logistic regression*, Leuven: K.U. Leuven, Faculteit economische en toegepaste economische wetenschappen, 2004, Chapter 4, tabel 2, p. 100-101.
- 30 L. Weitzman, *The Divorce Revolution: The Unexpected Social and Economic Consequences for Women and Children in America*, New York: The Free Press, 1980.
- 31 Toch wel verschillend van de toestand in Nederland waar de Hoge Raad met diverse arresten heeft gepoogd om, weliswaar op zeer omzichtige wijze, de scherpe kanten van de zgn. koude uitsluiting wat af te schaven.
- 32 A. Verbeke, Weg met huwelijk en echtscheiding, *Tijdschrift voor Privaatrecht* 2004, p. 969-982.
- 33 A. Verbeke, Weg met de koude uitsluiting!, *WPNR - Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie* 2001, n° 6464, p. 259-266.
- 34 Het tegenargument is dat een participatierecht dat dwingend wordt opgelegd een bemoeienis inhoudt en de keuze- en contractsvrijheid van tafel veegt. Veel hangt hier af van de (beschermende) rol die men in deze aangelegenheden aan de overheid wil toebeden. Als het echt de spuigaten uitloopt en alle verantwoordelijkheid ontbreekt, dan moet m.i. dwingend worden tussengekomen. Dit ligt aan de basis van de equitable distribution regels in de Anglo-Amerikaanse wereld.
- 35 A. Verbeke, Naar een billijk relatievermogensrecht, *Tijdschrift voor Privaatrecht* 2001, p. 373-401.
- 36 C. Forder, 'Might and Right in Matrimonial Property law: a comparative study of England and the German Democratic Republic', *International Journal of Law and the Family*, 1987, p. 53-60; M.A. Glendon, 'Power and Authority in the Family – New Legal Patterns as Reflections of Changing ideologies', *American Journal of Comparative Law*, 1975 (23/1), p. 10; E. Lupri, 'Contemporary Authority Patterns in the West German Family', *Journal of Marriage and the Family*, 1969 (31), p. 134-144; D. Kendal and G. Lesser 'Marital Decision-making in American and Danish Urban Families', *Journal of Marriage and the Family*, 1972 (34), p. 134-138; J. Pahl, 'The Allocation of Money and the Structuring of Inequality within Marriage', *Sociological Review*, 1983 (31/2), p. 237-262. Zie ook M. De Hoon, *Power Imbalances in Contracts*, Tilburg University Legal Studies, Working Paper 006/2007.
- 37 A. Verbeke, Mediation, faciliteren van onderhandelingen, in: *Reflectie op mediation*, Antwerpen: Maklu, 2009, p. 27-46.

Over de auteur

Alain Verbeke is gewoon hoogleraar aan de Universiteit van Leuven en Universiteit Tilburg, Visiting Professor of Law Harvard Law School en Advocaat bij Greenille (Brussel/Antwerpen/Rotterdam).